Anar'ın Ak Koç, Kara Koç Romanında Distopik Ortamın Birey ve Toplum Üzerindeki Etkisi

Dr. Aynur Beşkonak

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1605-0278>

Azerbaycan Diller Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Merkezi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları
Anabilim Dalı, Bakü – AZERBAIJAN

Makale Geçmişi

Geliş: 11.03.2021

Kabul: 15.09.2021

On-line Yayın: 28.09.2021

Anahtar Kelimeler

Anar

Roman

Distopya

Bilinç Yitimi

Çürümüş Yaşamlar

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.49897>

Öz

Anar Rzayev, Azerbaycan millî edebiyatının önemli isimlerindendir. Hem Sovyet döneminde hem de bağımsız Azerbaycan Devleti kurulduktan sonra yazdığı eserlerinde halkın millî-manevi değerlerine hizmet etmeği amaçlayan yazar, eserlerinde Azerbaycan'ın klasik ve çağdaş medeniyetini, edebiyatını tarihî bir yaklaşımın yanı sıra modern bir bakış açısıyla da ele almıştır. Yazarlığı yanında aynı zamanda sosyal, politik hayatta da önemli yeri olan Anar, eserlerinde çağının en güncel problemlerine değinmiş, millî ve manevî değerleri korumaya çalışmıştır.

Çağdaş Azerbaycan edebiyatına büyük hizmetler sunan Anar Rzayev'in *Ak Koç, Kara Koç* eseri ütöpik ve distopik özellikli bir romandır. Yaratıcılığında folklordan, özellikle masallardan bolca yararlanan Anar'ın *Ak Koç, Kara Koç* eseri Azerbaycan halk masalı "Melikmemmed"den esinlenerek yazılmış ve bu bakımdan metinlerarasılık örneği olan bir romandır.

Ütöpik ve distopik masallardan oluşan iki bölümden ibaret olan eserde arzu edilen ve edilmeyen olayları tasvir eden yazar, hayalî bir cennet ülke tasarımı ile anti-hayalî bir ülke tasvirini vermiştir. Distopik karakterli ikinci bölümde yazarın birinci ütöpik bölümde hayal ettiği cemiyetin tam tersi bir cemiyetten söz edilerek durumun vahimlik boyutu çarpıcı bir şekilde anlatılır. Karanlıklarla dolu bu bölümde durum trajiktir. Burada üç bölgeye bölünmüş, arzu edilmeyen bir Azerbaycan tasviri vardır.

Distopik anlatılar toplumsal bir eleştiri aracı olduğu için yazar burada halkına mesaj verir. Her iki geleceğin olabileceğine, iyiyle kötünün ayırt edilmesi gerektiğine ve bu seçimin halkın elinde olduğuna gönderme yapar.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Beşkonak, A. (2021). Anar'ın *Ak Koç, Kara Koç* Romanında Distopik Ortamın Birey ve Toplum Üzerindeki Etkisi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(86): 133-140.

***The Effect of Dystopian Environment on Society and Individuals
in Ak Koch, Kara Koch Novel By Anar***

Dr. Aynur Beşkonak

Azerbaijan University of Languages, Center of Turkish Studies, Department of Contemporary Turkish
Dialects and Literatures, Baku – AZERBAIJAN**Article History**

Submitted: 11.03.2021

Accepted: 15.09.2021

Published Online: 28.09.2021

Keywords

Anar

Novel

Dystopia

Unconscious

Rotten Lives

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.49897>**Abstract**

Anar Rzayev is one of the main figures of Azerbaijani national literature. The author, who aimed to serve the national and spiritual values of the people in his works written both during the Soviet period and after the establishment of the independent Azerbaijan State, discussed the classical and contemporary civilization and literature of Azerbaijan in a modern perspective as well as a historical approach. Anar as a writer and as a person who has an important place in social and political life, touched on the most current problems in his works and tried to protect national and spiritual values.

The novel written by Anar Rzayev *Ak Koch, Kara Koch* is one of the best novels written on utopia and dystopia and is a great sample of contemporary Azerbaijani literature. Famous Azerbaijani folktale “Malikmammad” inspired the author, who likes to refer fairy tales in his works, to write this novel of *Ak Koch, Kara Koch* (White Ram, Black Ram) and it is a good example of intertextuality.

The story is depicted as an undesirable and desirable event and author again presented an image of an unrealistic country. In the second chapter (dystopian chapter), totally different society model was mentioned compare to the first part of the novel and the seriousness of the situation was revealed. The situation in this part is tragic. There is an undesirable image of Azerbaijan divided into three parts.

Since dystopian narratives are one of the tools of social criticism, the author here gives a message to society. He refers to the possibility of both futures, people must learn to distinguish the good from the bad, and that the choice is in your hands.

GİRİŞ

Anar'ın sosyal ve siyasi konuları ele aldığı, Azerbaycan halk masalı "Melikmemmed"den esinlenerek yazdığı *Ak Koç*, *Kara Koç* eseri Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonraki dönemde yazılmış ütöpik ve distöpik içerikli romandır (Beşkonak, 2020: 76). Eserde hayalî ve anti hayalî masallar, arzu edilen ve edilmeyen olayları tasvir eder. İki bölümden oluşan romanda *Ak Koç* yaşanacak ak günlerin, *Kara Koç* ise yaşanması muhtemel olan kara günlerin habercisidir (Bayram, 2011: 586). Romanın birinci ütöpik bölümünde *Ak Koç*'un sırtında varılan ülkede hayalî ülke anlayışı vardır. Bu anlayışa esasen Anar, gerçek Azerbaycan'ı değil, arzuladığı, görmek istediği Azerbaycan'ı tasvir eder. Azerbaycan, büyük Türk Dünyasının ayrılmaz parçasıdır. Milliliği koruma, köke dönüş, millî değerlere saygı ilkeleri esastır (Beşkonak, 2020: 79). Distöpik karakterli ikinci bölümdeyse yazarın birinci ütöpik bölümde hayal ettiği cemiyetin tam tersi bir cemiyetten söz edilerek durumun vahimlik boyutu çarpıcı bir şekilde anlatılır.

Yunanca "dus" – "zor", "topos" – "yer" sözcüklerinden türetilen "distopya" terimi "zor/zorlu-yer" anlamında kullanılır (Sarcey, Bouchet ve Picon, 2003: 149). Zaman ve mekânı çoğu zaman kurgusal olan distopyalar günümüzde yaşanan olumsuz bir düzeni işaret edebildiği gibi gelecekte yaşanması muhtemel karanlık bir dönemle ilgili de uyarıcı bir rol üstlenebilir. "Kötü yer" anlamını ifade eden (Ülger, 2018: 12) distopyalara genellikle çaresizlik, umutsuzluk atmosferi hâkimdir. Ütöpik toplum tezinin antitezi olan distopyalar, içinde bulunulan ortama, dünyaya bir itirazdır, ütopyaların "mükemmelliğine", kapalılığına bir tepkidir. (Zamyatin, 2011: 12) Totaliter devlet yapılanması, manipüle edilmiş ideolojiler, psikolojik baskılar, denetim mekanizmalarının bireyi kuşatacak düzeyde olması ve kültürel erozyon gibi konular distöpik anlatıların tematik örgüsü içinde yer alır.

Baskıcı toplumun ifadesi olan distopya, düzene karşı bir itaat şeklidir, otoriter ve baskıcı bir sistemin ifadesidir. Bireyselliğin yok olduğu bu ortamda özgür iradeyi temsil eden hiçbir şey yoktur. Karamsar gelecek tasavvuru olan uyarı niteliğindeki bu eserlerin özelliği, olumsuz geleceği anlatmaktır. Anar, topluma mesaj mahiyetinde olan *Ak Koç*, *Kara Koç* romanı ile toplumu gelecekteki muhtemel tehlikelere karşı uyarır. Yazar, eseri yazdığı dönemde ülkesinin bağımsız olmasına rağmen cemiyette birçok aksaklıklar olduğunu fark etmiş ve bu aksaklıkların ne gibi vahim sonuçlar doğurabileceğine romanın distöpik bölümündeki örneklerle dikkat çekmiştir.

Ak Koç, *Kara Koç* romanının karamsarlık üzerine kurgulanan distöpik bölümü çeşitli yönetimler tarafından üçe bölünmüş ve terörün, yolsuzluğun, baskının, iç çatışmaların hüküm sürdüğü parçalanmış Azerbaycan'ın durumunu dramatize eder. Distöpik karakterli ikinci bölüm de ütöpik bölümde olduğu gibi "Melikmemmed" masalından getirilmiş ve bütün hikâyeyi özetleyecek mahiyette olan bir epigraf ile başlar: "Bir de gördü ki, ağ qoçla qara qoç budu döyüşe-döyüşe gelir. Melikmemmed o saat sıçrayıb ağ qoçun beline mindi. Amma ağ qoç bunu qara qoçun beline tulladı. Qara qoç da Melikmemmedi götürüb qaranlıq dünyaya apardı."¹ (Anar, 2003: 69) Birinci bölümde Melik Memmedli, güne Devlet Marşının sedaları altında uyanırken, ikinci bölümde *Kara Koç*'un sırtında varılan karanlık Bakü'de ezan sesiyle uyanır. Dini yanlış yorumlayarak baskı düzeni kuran kişilerin yönettiği bir toplumu anlatan bu bölüm, korkularla dolu bir kâbusu andırır.

"Birinci masal, Melik Memmedli'yi ışıklı dünyaya, ikinci masal ise karanlık dünyaya çıkarıyor. Birinci masalda dünyanın muhtelif ülkelerinde yaşayan kadının, erkeğin, evladın mutluluğu ile ikinci masalda ise bölgelere ayrılmış Bakü'deki ideolojik, siyasi ve ekonomik açmazı karşılaştırılır. Özellikle ikinci masal, her toplumda olabildiği gibi Azerbaycan halkı için de geçerli olan birlik-bütünlük içinde yaşama ile parçalanıp ayrı ayrı yaşama münasebetlerine ışık tutuyor" (Söylemez, 2008: 86).

¹ Anar (2003). *Ağ Qoç, Qara Qoç*. Bakı: Azərneşr. (Alıntılar ve sayfa numaraları bu baskıya aittir).

Distopik bölümde üçe ayrılmış ve farklı yönetimlerin elinde olan Bakü, tüm ülkenin vahim durumunun sembolüdür. Tarih boyunca Azerbaycan'ın verimli topraklarında, yeraltı ve yerüstü zenginliklerinde gözü olan işgalci kuvveler iç savaştan faydalanarak ülkeyi üç bölgeye bölmüştür. Bu bölgelerin kendi arasında ve dış dünyayla olan iletişimi kesilmiştir. Üç bölgeye ayrılmış, üç ayrı devletin kurulduğu Bakü'de dinciler Behişt-i Bad-ı Kube'yi, komünistler Bakü Komünü'nü, demokratlar Baku Siti'yi yönetmektedirler. Bu bölgelerde Farsça, Rusça, İngilizce'nin yanında Azerbaycan Türkçesi kullanılmaktadır.

“Yazarın ikinci bölümde anlattığı distopyayı aslında Azerbaycan toplumu iki asırdır yaşamaktadır. Eserde, İran'ın esaretinde kalan Güney Azerbaycan'da, Sovyet baskısıyla inleyen Sovyet Azerbaycan'ında ve bağımsızlık sonrası Azerbaycan Cumhuriyetinde yaşayan bazı insanların yaşamı, özellikle genç neslin Avrupa'ya körü körüne meyletmesi, toplumdaki aksaklıklar, ahlaki çöküş başarılı bir şekilde anlatılmıştır” (Bayram, 2011: 588).

Bir zamanlar ülkenin bilinçli bir aydını olan ve mutlu bir aile saadeti olan Melik Memmedli'nin aile fertleri iç savaştan faydalanan işgalci kuvvelerin üç bölgeye böldüğü farklı ülkelerin yönetiminde olan ayrı ayrı bölgelerde birbirlerinden habersiz şekilde yaşamaktadırlar. Tüm bu olaylar Melik'in bir araştırma için Türkiye'ye gittiği sırada baş vermiş, bu yaşananlardan sonra Melik ülkesine dönememiş ve yıllarca ailesinin akıbetinden habersiz kalmıştır. Hatta aile fertleri birbirlerinin yaşayıp yaşamadıklarından bile habersizdirler çünkü aralarındaki her türlü iletişim kesilmiştir.

Yıllar önce Azerbaycan'da beraber çalıştıkları Erhan adlı arkadaşı bir gün ansızın Melik'in yanına gelir. Erhan, Melik'in ailesinin sağ oldukları müjdesini getirmiştir. Bu haber yıllardır ailesinden haber alamayan Melik'i hadsiz mutlu etmiştir. Şimdi Melik'in tek bir arzusu vardır – hiç olmazsa hayatının sonunda bir kere de olsa karısını, evlatlarını görmek. Erhan'ın yardımıyla Melik bu arzusuna kavuşacaktır. Melik, haber yapma gerekçesiyle özel izin ve belgeler sayesinde her üç bölgeye girebilecek ve böylece ailesini görebilecektir. Fakat hiçbir şey Melik'in düşündüğü gibi olmaz; yıllardır kavuşma arzusunda olduğu ailesini bulması onu oldukça meys eder.

Çürümüş Yaşamlar

Olay örgüsü asıl dinamizmini, Melik'in ailesini görmek için geldiği Bakü'de hayal kırıklığına uğramasından alır. Distopya bölümündeki Bakü tanınmaz haldedir. Bu bölümdeki Bakü ürkütücü, boğucu bir mekân olarak tasvir edilir. Üçe ayrılmış ve farklı yönetimlerin elinde olan Bakü'nün her bölgesi içler acıtıcı haldedir. Caddelerin, sokakların isimleri değiştirilmiş, eski tarihî yapılar yerle bir edilmiştir. Elyazmaları binasının içindeki bütün tarihî yazılarla birlikte yanıp dağılması, Filarmoniye binasının Cuma Mescidine dönüştürülmesi, doğu mimarisiyle yapılmış Nizami Müzesi'nin farklı şekilde kullanılması, İçeri Şehrin dağılmış sokakları Melik'in ruhunu daraltır. Melik Memmedli'nin doğup büyüdüğü, gezmeye, görmeğe doyamadığı Bakü, şimdi Melik'in duyguları gibi, paramparçadır.

Yıllar sonra çok zorluklarla bir şans eseri gelebildiği Bakü'yü şimdi üç bölgeye bölünmüş ve darmadağın olarak görmek Melik Memmedli'yi oldukça üzer. Üçe bölünüp parçalanmış sadece doğulduğu, büyüdüğü, sevdiği şehir değildir. Melik'in aile fertleri de dağılmış, her biri farklı bölgelerde birbirinden habersiz yaşamaktadırlar. Karısı Ayperi, oğlu Beyrek, kızı Burla, isimleri değişmiş olarak, sahip oldukları millî kültürel değerlerden soyutlanmış bir şekilde, bulundukları bölgenin şartlarına uygun şekilde yaşarlar. Her biri bu şartlara isteyerek veya istemeyerek uymuşlardır.

Eşi Ayperi, ismi Mahruh olarak dini kendi çıkarları için kullanan despotların yönettiği Behişt-i Bad-ı Kube'de yaşamaktadır. Önceleri tiyatro ressamı olan Ayperi, ressamlığın günah olduğunun düşünüldüğü bu rejimde Kur'an öğrencilerine hattatlık dersi verir. Ayperi evliliğini, çocuklarını, mesleğini gençliğin bir hatası olarak görmektedir. Siyah çarşafa bürünmüş Ayperi'nin hayatı da o çarşaf

gibi siyahtır. Baskıyla yönetilen bu bölgede insanların arzu ve istekleri, dine dayandığı iddia edilen fakat aslında baskıcı yöneticilerin çıkarlarını korumaya yarayan kurallara göre şekillenmektedir. Korkunç bir baskı altında yaşadıkları, çarşaf içindeki Ayperi'nin – Mahruh'un her halinden bellidir.

Hiçbir özgürlüğe sahip olamayan Ayperi, yıllar sonra kocasıyla rahat konuşmaktan kaçınır çünkü burada insan doğasına aykırı olan bir kuşatma söz konusudur. Her adımlarını, her konuştuklarını devlet tarafından görevlendirilen İmamgulu izlemektedir. Yazar İmamgulu'nun aslında bir emir kulu olduğunu, onun da ne zamansa insan olduğunu söylemekle, o toplumda yaşayan insanların rejimin baskısıyla zamanla değişime uğradıklarını ima eder. "Onun durduğunu görüb İmamgulu da yanaşdı. Ayperinin gözünden süzülen bir damla yaşı yeqin o da gördü ve başını aşağı saldı. Belke yazacağı hesabatda bu göz yaşını qeyd etmeyecekti. Axı haçansa o da insan olmuşdu" (106).

Ayperi, kocasıyla imam nikâhı kıyılmadığından dolayı şimdi ona bir yabancı gibi davranmak mecburiyetindedir. Neye uğradığını şaşırان Melik gördükleri ve duydukları karşısında donup kalır. Ayrılırken karısına onu buralardan kurtaracağını söyleyen Melik, aldığı cevap karşısında söyleyecek söz bulamaz. Ayperi: "Men seni ölmüş bilirdim, sen de bundan sonra meni ölmüş bil" (106) diyerek gözyaşları içinde arkasına bakmadan ondan ayrılır.

Melik büyük hüsrân içinde ayrıldığı Behişt-i Bad-ı Kube'den sonra komünist Rus yanlılarının yönettiği Bakü Komünü'ne gider ve oğlunu bulur. Komiserlikte çalışan Beyrek'in adı değişerek Boris olmuştur. Diktatörlüğün hüküm sürdüğü Bakü Komünü'nde insanlar Rusların mankurtlaştırma siyaseti sonucunda cahil, itaatkâr bir topluma dönüşmüştür. Çünkü mitik dönemde, bilinç köreltme aracı olarak kullanılan şirinin işlevini, burada kitlesel yalıtlar ve yapay cennet tasarımları için merkezce üretilmiş sloganlar üstlenmiştir (Korkmaz, 2014: 72). Bilim, sanat, din gibi toplum hayatını şekillendiren unsurların yozlaştığı, insanlara siyasi ve kültürel olarak düşünme hakkı vermeyen bu yönetimde insanlar sefalet içinde yaşamaktadırlar.

Komünizm ideolojisinin başarılı olabilme koşulu, bu ideolojinin kurallarını topluma empoze etmektir. Bu amaçla Komünizm ulaşabildiği her yerde kendi ideolojisini yaymış, karşı çıkanları ise yok etmiştir. Nitekim Komünistlerin yönetiminde olan Bakü Komünü'nde tek bir ideoloji bilinçsizce savunulmaktadır. Burada bireysel düşünceye yer yoktur. O bölgede yaşayan Beyrek bazı değerleri, düşünceleri içinde barındırmasına rağmen, o ideolojiye zoraki bir şekilde hizmet etmektedir. Başka çaresi de yoktur.

Baskıcı bir sistemde yaşamasına, çalışmasına rağmen Beyrek babasıyla saf Azerbaycan dilinde konuşur, konuşmasında Rusça sözler kullanmaz. Her ne kadar umursamaz tavırlar sergilese de o da geline son durumdan dolayı üzülmekte, içinde bulunduğu ortamdan nefret etmektedir. Ama yapabileceği bir şey de yoktur çünkü bu toplulukta başkaldırmak isteyen etkisiz hale getirilmektedir. Babası Beyrek'e buradan kaçıp kurtulmasını söyler. Beyrek bunun mümkün olmadığını, buradan kurtulmanın tek çıkış yolunun ölüm olduğunu söyler. "Burdan quş quşluğuyla uçub qurtara bilmez. Kommunanın divarlarını görmedin? Keçen il birisi bu divarı dırmaşıb aşmaq istedi, ele yerindece gülleyle vurub torpağa serdiler. Heç kes heç adını da bilmedi. Bura şehir deyil – divarlarla dövrenlenmiş konslagerdir. Burdan birce çıxış yolu var – qebiristanlığa, o dünyaya – gülümsündü" (136).

Ayrılırken Beyrek babasına Türkiye'de insanların nasıl yaşadıklarını sorar. Melik "İnsan kimi" (142) yanıtını verir. Melik'in iki kelimeyle kast ettiği şey, burada gördüğü ürkütücü yaşamın tam tersidir; insanların özgürce düşünme, fikir beyan etme, konuşma hakları olduğu, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan memnun kaldıkları, insanın hakkı olan yaşamdır.

Vedalaşırken Melik, oğlunun gözlerini görebilmesi için gözlüklerini çıkarmasını ister. Beyrek gözlüğünü çıkarır. Oğlunun gözlerinin bomboş olduğunu, onlarda hiçbir ifade olmadığını gören Melik bir ruhsal çöküntü daha yaşar ve derin bir hüznle oğlundan ayrılır.

Oğlunu gördükten sonra bir hayal kırıklığı daha yaşayan Melik Memmedli'nin geldiği son durak Baku Siti'dir. Kızı Burla'yı görmek için demokratların yönetimindeki Baku Siti'ye gelen Melik için burada da durum aynıdır. Melik'in burada gördüğü yozlaşmış toplum, kaybedilmiş millî değerler ve ahlaki değerlerin yerle bir oluşu onu bir daha derinden sarsar.

Burla'nın dünyasını sığdırdığı penceresiz odası, kumandayla saniyeler içinde değişen yapay gökyüzü, güneş, yıldızlar, hava, manzara, eski güzel günlerine şahitlik etmiş evlerinin yerinde yapılmış üç katlı ev, tahrip olmuş tarihî mekânlar Melik Memmedli'nin yaşadığı sayısız hayal kırıklıklarından sadece birkaçıdır. Ayrıca Burla adını değiştirerek Bura yapmış ve ünlü bir dansöz olmuştur. Yozlaşmış bir toplumun parçasına dönüşmüş Bura'nın lüks bir yaşama sahip olması, icra ettiği bir sanatının olması, arkadaşları, çevresi onun yalnızlığına çare değildir. Her şeye rağmen o yalnızdır. Çürümüş yaşamın bir parçasına dönüşen Burla'nın hayatı, yozlaşmış bir toplumdaki mantıksızlığı, boşluğu, yüzeyselliği ve yalnızlığı kendinde barındırır. Burla, değer yitimine uğradığı süreçte kendilik değerlerinden ödün vermiştir.

Mahruh, Boris ve Bura'nın yaşam tarzı, düşünceleri, dünyaya bakış açıları aynı zamanda, aynı şehirde mevcut olan üç ayrı sistemin aynası niteliğindedir. Cehaletin, terörün, iç çatışmaların, yozlaşmanın olduğu bu mekânlarda çürümüş yaşamlar, baskı, yolsuzluk, yoksulluk, düşmanlık üzerine kurulmuş üç acı son söz konusudur. Aynı ayrı bölgede bir birinden habersiz yaşayan eski mutlu aile fertleri dipsiz bir kuyunun karanlığında yaşam mücadelesi vermektedirler. Melik şimdi hiçbir zaman olmadığı kadar yalnızdır. Onun yalnızlığı memleketinden ve sevdiklerinden ayrı kalan insanın hissettiği bir varoluş durumudur (Deveci, 2012: 319).

Yıllar sonra ailesini bulup onlara kavuşma umuduyla gelen Melik için bundan sonrası yoktur. Her şey bitmiştir. O da artık darmadağın olan çürümüş yaşamın bir parçasıdır. Kendini bu ortamdan zorlukla dışarı atan Melik, bir dilencinin yardımıyla deniz kıyısına gider. Nereye gittiğini bilmeden bu pis kokulu sahilten uzaklaşmaya çalışır. Ülkesi, ailesi, geçmişi – artık hiçbir şeyi yoktur. Şimdi istediği tek şey ölmektir. Melik bu ruh hali içindeyken aniden Erhan'ı yanında görür. Erhan, Melik'e uzakta dövüşen iki koçu gösterir. Bunlar Ak Koç, Kara Koçlardır. Erhan, Melik'in Ak Koç'un sırtına binerek tutunmayı başarır hâlâ kurtulmak için şansı olduğunu söyler. Bu sözlerden etkilenen Melik Memmedli, zorlukla da olsa yerinden kalkar ve düşe kalka Ak Koç'a doğru ilerler. Biraz daha hızlanırsa Ak Koç'un sırtına binmeyi başaracaktır. Romanın bu yerinde yazar ne olursa olsun umutların tükenmemesi gerektiğini, ak günlere çıkmak için insanın aklını ve gücünü doğru yöne harcaması gerektiği mesajını verir. Çünkü umut, büyük bir uyarıcıdır, acı çekenlerin bir umut yoluyla ayakta durmaları gerekir (Nietzsche, 2008: 27).

Bilinç Yitimi

Parçalanmış Azerbaycan'ın durumunu dramatize eden distopik bölümdeki Azerbaycan'da çeşitli yönetimler tarafından üçe bölünmüş ve mankurtlaşmış halk, kendilik bilincinden, millî değerlerden, tarihsel birikimlerden soyutlanmış durumdadır. Behişt-i Bad-ı Kube dincilerin sahte cennet vaatleri, anlamsız yasakları altında idare olunmakta; tek bir ideolojinin saplantısı haline gelmiş Bakü Komünü komünistlerin yok edici, dikta rejimi ile yönetilmekte; Bakü Siti'deki yönetimin sonucu ise yanlış Batılılaşmanın toplum üzerindeki travmatik etkileri ahlaki yönden çöküntü, yozlaşma şeklinde kendini göstermektedir. Burada insani özü ve kendilik bilincini tahrip eden yozlaşma, bireysel olduğu kadar toplumsal değerlerin de yok edici sebebidir. (Deveci, 2013: 295)

Halkın kültürel belleğini tahrip eden birbirinden farklı bu üç yönetimin ortak özelliği, toplumu kendilik bilincinden koparma, kendilik çağrışımını silme, gelenekle bağları koparma, dili, tarihi ve kültürel kaynakları tahrip etmesidir. Oysa "insan, dünyayı, kendini anadili ve kültürüyle algılar" (Durali, 2011: 14).

Ütopik masaldaki durumun tam tersine distopik masalda insanların ekonomik durumları, sosyal statüleri, özgürlük hukuku gasp edilmiş, özellikle Behişt-i Bad-ı Kube ve Bakü Komünün'de baskıcı rejimin dikta yönetimi toplumun düşünme yetisini elinden almış itaat, kendine ait bir kimliğin yitimine neden olmuştur (Gruen, 2005: 173). İnsanlar burada insan haklarının hiçe sayıldığı, özgürlükten, adaletten habersiz bir ortamda yaşamaktadırlar. Ayperi de, Beyrek de oldukları değerlerin dışında bir yaşama zorlanmıştır. Belki onlar kendi içinde hâlâ millî değerlere sadıktır ama yönetimin baskıcı siyasetinden dolayı boyun eğmek zorundadırlar. Çünkü herkes kendini güçsüz ve aciz görmektedir.

İstikrar ve güven içinde özgürce, manevi değerlerini rahatlıkla yaşayabilen ütopik bölümdeki Ayperi, Beyrek ve Burla'dan farklı olarak maneviyat avcılarının yönettiği Behişt-i Bad-ı Kube'de birçok etki ve tesir altında kalan, inançla kör edilerek teslim alınmış Mahruh; Rus yönetiminin itaatkâr bir topluma dönüştürdüğü Bakü Komünün'de içindeki onca itiraza ve acıya rağmen tek bir ideolojinin kölesi haline getirilmiş Boris ve demokratların değer yitimine uğrattığı Baku Siti'de kendilik değerlerinden ödün vererek hayata tutunmak zorunda bırakılmış Bura, manevi değerlerden yoksun, huzurdan mahrum, hayatlarını ideal bir hedefe doğru yönlendiremeyen insanlardır. Ruhu köreltilen bu insanlar manevi bir boşluktadırlar. İnsanı bütünleyen, hayatına anlam katan, onu değerli kılan maneviyattan yoksun bırakılmış bu insanlar, huzurlu bir hayata ve mutlu olma imkânına sahip değildir ve olamayacaklardır.

İnsan ve onun maneviyatı Anar'ın eserlerinin ana konusudur. Anar, *Ak Koç*, *Kara Koç* romanında bireyi, sosyal ve politik sorun içinde anlatarak ütopik ve distopik ortamın birey ve toplum üzerindeki etkisine dikkat çeker. Özgürlükten korkuya, ütopyadan distopyaya geçişin insan maneviyatında açtığı hasarı dinin yanlış yorumlanmasından kaynaklanan baskı ve korkunun hâkim olduğu Behişt-i Bad-ı Kubede'ki Mahruh'nun yaşantısıyla; baskıcı düzene boyun eğerek yaşamak zorunda kalınan Bakü Komünündeki Boris'in yaşantısıyla; millî değerlerden yoksun yozlaşmış bir toplumun ifadesi olan Baku Siti'deki Bura'nın yapay yaşantısıyla gözler önüne serer. Politik olayların insan üzerindeki etkisini ortaya koyan yazar, romanın distopik bölümündeki kurmaca toplum düzeni aracılığıyla halkı uyarmaya çalışmaktadır. Romanın ütopik bölümündeki mutluluklar dünyasının aksine bu bölüm kâbustan oluşmaktadır ve tasvir edilen bu kâbusun asıl amacı toplumu uyandırmaktır.

Sonuç

Azerbaycan edebiyatında bireyin ruhsal yapısını anlatan yazarların başında gelen Anar'ın eserlerinde eylemlerden daha çok, kişilerin iç dünyaları ön plandadır. Yazar eserlerinde kişilerin olaylar karşısında tepkileri, düşünceleri ve olayların sonucunda ruhları üzerinde meydana gelen etkileri yansıtır. Yazarın *Ak Koç*, *Kara Koç* romanı da sosyal ve politik ortamın bireyin ruhsal yapısı üzerindeki değişime/dönüşüme dikkat çeken bir eserdir. Eser topluma mesaj mahiyetindedir. Bir toplumu yok etmek için, milleti ayakta tutan değerler sistemini yok etmek gerekir. Yazar tarihselliği sağlayan bellek mekânlarına tutunması, kültürü oluşturan çeşitli öğelere sahip çıkılması, gelenekle bağların koparılmasa, toplumun kendilik bilincini yitirmemesi durumunda arzu edilen bir ülkenin vatandaşı olunabileceği, aksi durumdaysa zorunlu ve bilinçli bir yabancılaştırma sonucu kendi toprağında modern mankurt olarak ömür çürüteceğini söyler. Bu iki farklı yaşam arasındaki seçim hakkını halkın iradesine bırakır.

Romanda var olan sorunları eleştirip, olması mümkün sorunlara dikkat çeken yazar, Azerbaycan halkının hem ütopik hem de distopik yaşamını tasvir etmekle her iki geleceğin mümkün olabileceğine ve halkın dikkatli, bilinçli bir seçim yapması gerektiğine dikkat çeker. Yazarın amacının içinde bulunduğu ortamı eleştirmekten ziyade ideal bir devlet düzeni tasarımıyla geleceğe dair farkındalık yaratma çabası olduğu sezilir.

KAYNAKÇA

- Anar (2003). Ağ Qoç, Qara Qoç. Bakı: Azərneşr.
- Bayram, P. (2011). "Anar'ın Ak Koç Kara Koç Adlı Eserinde Bir Azerbaycan ve Türk Dünyası Ütopyası." *Turkish Studies*, 6/3: 585-600.
- Beşkonak, A. (2020). "Anar'ın Ak Koç, Kara Koç Romanında Türk Dünyasının Geleneğinin İnşası." *Türük*, 21/8: 74-82.
- Deveci, M. (2012). Varoluş ve Bireyselleşme Açısından Ferid Edgü Anlatılarında Yapı ve İzlek. Ankara: Akçay Yayınları.
- Deveci, M. (2013). Halit Ziya Uşaklıgil'in Öykülerinde Yapı ve İzlek. Elazığ: Grafikkent.
- Durali, Y. (2011). Roman Sanatı ve Toplum, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Gruen, A. (2005). İçimizdeki Yabancı. Çev. İlknur İgan, İstanbul: Çitlembik Yayınları.
- Korkmaz, R. (2014). Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Nietzsche, F. (2008). Deccal: Hristiyanlığa Lanet. Çev. Ayça Kaya. İstanbul: Say Yayınları.
- Sarcey, M.R.; Bouchet, T. ve Picon, A. (2003). Ütopya Sözlüğü. Çev. Turhan Ilgaz. İstanbul: Sel Yayınları.
- Söylemez, O. (2008). "Anar'ın Türkiye'de Yayımlanan Romanlarına Genel Bakış." *Kardeş Kalemler*, 17: 87.
- Ülger, G. (2018). Distopya Hayal İle Gerçek Arasında. İstanbul: Aya Kitap.
- Zamyatin, Y. (2011). Biz. Çev. Füsun Dilek. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.